

GAGAVUZ TÜRKÇESİNİN SÖZLÜKLERİ ÜZERİNE

DOÇ. DR. NEVZAT ÖZKAN

Sözlükler, bir dilin söz varlığını ortaya koyan ve koruyan eserlerdir. Dillerin zenginlikleri biraz da sözlüklerinin hacmi ve çeşitliliği ile ölçülür. Ancak Gagavuz Türkleri gibi, diline yaslanarak ayakta duran ve varlığını sürdüren topluluklar için dil ve dilin söz varlığı ayrı bir kıymet ifade eder. Oğuz asıllı bir Türk topluluğu olan Gagavuzlar, çok dilli ve çok kültürlü ortamlarda gözleri gibi korudukları dillerini bugüne kadar getirirken şüphesiz, *laflık* adını verdikleri sözlüklerden çok faydalanmışlardır.

Gagavuz Türkçesiyle ilgili sözlükleri türleri bakımından üç ana bölümde inceleyeceğiz. Birincisi Gagavuz Türkçesinin söz varlığının (vocabulary) bir başka dille veya başka bir Türk lehçesiyle karşılığının verildiği sözlüklerdir. İkincisi Gagavuz Türkçesi kelimelerin yazılışının ve değişik şekillerde kullanılan kelimelerden hangi şeklin esas alındığını bildiren imlâ (ortografya) sözlükleridir. Üçüncüsü ise herhangi bir bilim alanına ait kelimeleri veren terim sözlükleridir.

A) Gagavuz Türkçesinin söz varlığını veren sözlükler hazırlanış amaçları bakımından kendi içinde dört ana bölümde değerlendirilebilir. Gagavuz Türkçesi üzerinde çalışan Moşkof, Zajackowski gibi bilim adamları derledikleri metinlerin sözlüğünü hazırlamışlardır. Mihail Çakır, G.A. Gaydarji - E.K. Koltsa - L.A. Pokrovskaya - B.P. Tukan gibi bilim ve kültür adamları Gagavuz Türklerinin içinde yaşadıkları ülkenin dilini veya dillerini anlamalarını sağlamak için sözlük çalışması yapmışlardır. Petr Afanaseviç Çebotar, Nikolay İ. Baboglu - İgnat İ. Baboglu gibi Gagavuz aydınları ise Gagavuz Türkçesinin eğitimine ve öğretilmesine katkıda bulunmak üzere sözlük yazmışlardır. Bu tür çalışmalar sonucu ortaya çıkan 10 Gagavuz Türkçesi sözlüğünü tarihî sıraya göre ele alacağız.

1. V.(alentini) A. Moşkov, "Gagauzkiy Slovar", *Nareçie bassarabskih gagavuzov*, Radloff Proben Bd. 10, St. Petersburg 1904. 114 s.

Gagauzkiy Slovar adıyla çıkan ilk Gagavuz sözlüğü, Moşkov'un 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında Gagavuz ağzlarından yaptığı derlemeler-

den meydana gelen *Basarabyalı Gagavuzların Lehçesi* adlı eserinin metinlerine dayalı olarak hazırladığı 3000 kelimelik Gagavuz Türkçesi-Rusça sözlüktür. Moşkov'un bu çalışmaları, Radloff'un yönetiminde *Türk Topluluklarının Halk Edebiyatlarından Örnekler* adıyla çıkan serinin 10. cildini meydana getirir.

Moşkov, bu çalışmaları ile Gagavuz Türkçesini ilk defa yazıya geçirmekle kalmamış, yazıya geçirdiği metnin sözlüğünü çıkararak ilk Gagavuz Türkçesi sözlüğünü hazırlayan araştırmacı olma hüviyetini de kazanmıştır. Moşkov, Gagavuz Türkçesi kelimeleri, Rus kiril alfabesine eklediği bazı işaretlerle geliştirdiği bir alfabeyle yazıya geçirmiştir. Sözlükte, fiil olan kelimeler kök hâlinde ve (v) kısaltmasıyla belirtilmiş, çok anlamlı kelimelerin anlamları bir tek madde başında maddeler hâlinde sıralanmıştır. Yunancadan ve Bulgarcadan giren bazı kelimelerin aslı şekilleri Yunan ve Bulgar harfleri ile gösterilmiştir. Farklı fonetik şekillerle kullanılan kelimeler kullanıldığı bölge ve kullanılış şekli ayrıca belirtilerek verilmiştir. Deyimleşmiş ifadeler ise, ilk kelimesine göre ilgili madde başında gösterilmiştir.

2. Mihail Ciachir, *Dictionar gagauzo (tiurco)-român*, Chişinău Tıparul Moldovenesc, 1938. 112 s.

“Lafîac, gagauzcea (tiurceea) hem romândja (moldovandja) Bessarabiealâ gagavuzlar için” sözleriyle tanıtılan eser, Romen alfabesiyle Gagavuz Türkçesi - Romence olarak kaleme alınmıştır. Yazar, “Dizdi hem talmacladâ profesor pensioner proterei: Mihail Ciachir”, açıklamasıyla tanıtılmaktadır. Eserin dış kapagından önce yer alan “Morala Nasaatâ Kâsadan” başlıklı bölüm yazarın dinî kimliğini ortaya koyan öğütlerden meydana gelmektedir. Romence olarak kaleme alınan “Prefata” bölümünü bu yazının Gagavuz Türkçesine çevrilmiş şekli olan “Eazâ-Iuziu” başlıklı giriş bölümü izler. Bu bölümde eserin, Romanya Krallığının isteği ve izniyle Romanya’da yaşayan bütün halkların Romenceyi daha iyi öğrenmesi projesine bağlı olarak kaleme alındığı belirtilmektedir. Ayrıca o zamana kadar herhangi bir Gagavuzca sözlüğün yazılmadığı, bu çalışmanın bu alanda bir ilki teşkil ettiği belirtilmekte ve bu kısa eserin ikinci baskıda bütün Gagavuzların katkısı ile genişletileceği ifade edilmektedir. Bu bölümde yazarın söylediklerinden başta Romence-Gagavuz Türkçesi sözlük olmak üzere başka hazırlıklarının olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Çakır’ın ömrü bunları tamamlamaya yetmemiştir. Son paragrafta yazılanlardan anlaşıldığına göre eserin hazırlanmasında Teodor Ciachir’in yardımları olmuştur.

Sözlük kısmında 4000'e yakın Gagavuz Türkçesi kelimenin Romence karşılığı verilmiştir. Sözlük çift sütun olarak dizilmiş, kelimelerin türü kısaltmalarla açıklanmıştır. Bazı kelimelerin farklı şekilleri parantez içinde gösterilmiş, Romence karşılıklar olabildiğince bire bir verilmeye çalışılmıştır. Ancak bazı kelimeler için bir tek karşılıkla yetinilmemiş, ya eş anlamlıları sıralanmış veya açıklama yapılmıştır.

Eserin 103. sayfasından itibaren konularına göre örnek cümleler ve bunların Romence karşılıkları verilmiştir. Bu cümlelerin dökümü şöyledir. Birinci bölümde 22 dinî ifade, ikinci bölümde 28 ahlâkî öğüt, üçüncü bölümde pedagojik amaçla 25 öğrenci öğretmen diyalogu, dördüncü bölümde 13 orman ve ağaçla ilgili cümle, beşinci bölümde 11 yer-su ile ilgili cümle yer almaktadır.

Yazar, giriş bölümündeki açıklamalarda ve son bölümde verdiği örnek cümlelerde çok açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi, bu eseri sadece ilmî kaygılar güderek ortaya koymamış, Gagavuzların içinde yaşadığı topluma ayak uydurmalarını ve millî kimliklerini korumalarını sağlamak gibi pratik amaçlar gözetmiştir. Bu sözlük, böylesi pratik öncelikler taşımasına ve bir din adamının elinden çıkmış olmasına rağmen hem hazırlanışı hem düzeni bakımından çok başarılıdır.

3. Włodzimierz Zajaczkowski, "Vocabulaire Gagauze - Français", *Folio Orientalia*, S.7, 1965, s.29-73.

Yazının giriş kısmında Zajaczkowski, bu sözlüğün 1957 Ekim ve 1958 Kasımında Bulgaristan'daki inceleme gezisi sırasında derlediği ve Polonya İlimler Akademisi'nin *Jezyk i Folklor Gagauzow z Bulgarii (Bulgaristan'daki Gagavuz Folkloru ve Dili)* adlı eserinin malzemesine dayalı olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Sözlük 3250 civarında Gagavuz Türkçesi kelimenin Fransızca karşılıklarını vermektedir.

Arapça, Farsça, Yunanca ve Bulgarca kelimelerin orijinal şekilleri verilmiştir. Kelimelerin türü hakkında herhangi bir açıklama yapılmamış, ancak fiil köklerinin sonuna çizgi konulmakla yetinilmiştir.

4. G.A. Gaydarji, E.K. Kolta, L.A. Pokrovskaya, B.P. Tukan (Redaktör, N.A. Baskakov), *Gagauzkogo-Russko-Moldavskiy Slovar*, Moskva 1973, 664 s.

Eser, SSCB Dil Bilimi Enstitüsü adlı kuruluşa bağlı Moldova Dil ve Edebi-

yat Enstitüsü tarafından hazırlanmıştır. 11500 Gagavuz Türkçesi kelimenin Rusça ve Moldovanca karşılığını vermektedir.

Rusça yazılan giriş bölümünde önce Gagavuzlar, Gagavuz Türkçesi ve bu lehçeyle yayımlanan eserler anlatılmaktadır. Ardından daha önce yapılmış bazı akademik çalışmalar ve Gagavuz Türkçesi sözlükleri hakkında bilgi verilmekte ve bu eserin hazırlanışı ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla yazarlar, 1956-1962 yılları arasında Moldova ve Ukrayna'daki Gagavuz köylerini dolaşarak ana malzemeyi oluşturmuşlar ve daha önce yayımlanan sözlüklerden de yararlanmayı ihmal etmemişlerdir. Yine bu bölümde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Gagavuz ağızlarında farklı şekillerde kullanılan kelimeler, L.A. Pokrovskaya'nın 1958 yılında kaleme aldığı Orfografya (İmlâ) sözlüğünde tespit edilen imlâ kurallarına göre yazıya geçirilmiştir.

Giriş bölümünü, sözlüğün düzenini açıklayan bir açıklama bölümü izlemektedir. Buna göre Gagavuz Türkçesi kelimenin önce Rusça, daha sonra Moldovanca karşılığının verildiği, birden fazla anlamı bulunan kelimelerin bütün anlamlarının ayrı madde başlarında açıklandığı ve örnek cümlelerle kullanılışlarının gösterildiği, farklı fonetik şekillere girmiş kelimelerin ayrı ayrı verildiği ve yaygın şeklin önünde anlam açıklamasının bulunduğu 21 ayrı maddede açıklanmaktadır. Sözlükte kullanılan kısaltmaların ve Gagavuz alfabesinin ardından alfabetik sözlük kısmı başlamaktadır.

Sözlük bölümü (s.19-576) Gagavuz Türkçesinin en zengin sözlüğünü teşkil etmektedir. Çok anlamlı kelimelerin anlamlarının ayrı ayrı gösterilmesi, sinonimlerin verilmesi, kısaltmalar yoluyla kelimenin türü, ilgili olduğu alan veya konunun açıklanması, ayrıca kelimelerin deyimleşmiş şekillerinin de sunulması sözlüğün en başta gelen olumlu özellikleridir.

Sözlük bölümünü G.A. Gaydarcı'nın hazırladığı uluslar arası yer adları ve Gagavuz yer adları dizini ile Gagavuz soyadları dizini (s.577-611) izlemektedir. L.A. Pokrovskaya'nın hazırladığı "Kısa Gagavuz Dili Grameri" başlığını taşıyan özlü bir gramer bölümüyle (s.612 - 664) eser bitmektedir.

Son bölümlerde yer alan bu dizinler ve gramer özeti, eseri bir sözlük olmaktan öte Gagavuz Türkçesinin ansiklopedik bir el kitabı hâline getirmektedir. Bu sebeple bu sözlük hâlen Gagavuz Türkçesiyle ilgili en önemli müracaat kitabı olma özelliğini sürdürmektedir.

5. Abdülmecit Doğru-İsmail Kaynak (Aktaranlar), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991. XII+284 s.

Bu eser bir önceki madde başında anlatılan eserin Türkçeye tercümesidir. Eserde, biri çevirenlere, öbürü yazarlara ait iki önsöz bulunmaktadır.

Çevirenler, eserin baş kısmında yazdıkları önsözde belirttikleri gibi, *Gagauzko-Russko-Moldavskiy Slovar* adlı eseri harfi harfine tercüme etmemişler, bazı kısaltmalar, eklemeler ve gereksiz görülen bölümlerin çıkarılmasıyla çevirilerini “tercüme ve düzenleme” şekline sokmuşlardır. Bu sebeple bazı madde başları kısaltılmış, bazılarının gereksiz görülen kısımları çıkarılmış, *arabacı*, *başka*, *becerikli*, *benek*, *benekli*, *bilgisiz* gibi bazı madde başlarına da “aynı anlamda” açıklaması konulmuştur. Sözlüğün K harfinin alfabetik sırası karıştırılmıştır.

Bazı dizgi ve düzen yanlışları bir yana bırakılırsa sözlüğün kullanımını zorlaştıran hususların en dikkati çekenlerinden bazılarını şöyle örneklendirebiliriz: **asretli** maddesinde Bk. hasretli göndermesi yapıldığı hâlde, **hasretli**, **hasret**: maddesi içinde verilmiştir. Bunun gibi **buulu** maddesinde Bk. buulanmış göndermesi yapıldığı hâlde **buulanmış** madde başına rastlayamıyoruz, **cumerka** maddesinde Bk. cümerka göndermesi yapıldığı hâlde **cümerka** madde başı yoktur. Aynı şekilde **enden**: Bk. eniden göndermesi yapıldığı hâlde eniden madde başı, **franton**: Bk. franton göndermesi yapıldığı hâlde **franton** madde başı bulunmamaktadır. **Günnaalı** ve **güneeli** maddelerinde **günahlı** maddesine, **mühür** maddesinde **müür** maddesine gönderme yapıldığı hâlde **günahlı** ve **müür** madde başı da yoktur. Türkiye Türkçesinde bulunmayan Gagavuz Türkçesine has *ä* ve *ê* ünlüleri ise her hâlde kolaylık sağlamak için, *e* ile gösterilmiştir.

Sözlüğün son kısmında “Yer Adları Soy Adları ve Lâkaplar” dizinleri yer almaktadır. Bu bölüm tercüme edilen eserin aslından aynen alınıp alfabetik olarak dizilmiştir.

Bütün bunlara rağmen bu sözlük Türkiye Türkçesine yapılan ilk Gagavuz Türkçesi sözlük aktarması olması bakımından önemli bir adım teşkil etmektedir.

6. Petr Afanaseviç Çebotar, *Kısa Gagauzça-Rusça Laflık*, Komrat 1992. 70s.

Elena Kirillovna Koltsa'nın ilmî redaktörlüğünde çıkan bu sözlük 5000 kelime içerir. Eserin ön sözünde yazar, bu sözlüğün 20 yıl önce çıkan *Gagauzkogo-Russko-Moldavskiy Slovar* adlı sözlükten hareketle hazırlandığını, Rusçadan giren çok sayıda teknik terimin ve günlük dilde kullanılan kelimenin bu sözlüğe alınmadığını, ancak Gagavuz Türkçesiyle yazılmış bazı eserlerden taranan ve yazarın kendi derlemelerinden oluşan 500 kadar kelimenin daha eklendiğini, böylece bu sözlükte Gagavuz Türkçesine has kelimelerin ön plâna çıkarıldığını ifade etmektedir. Rusça karşılıkların arasına konulan virgülün eş anlamlılığı, noktalı virgülün ise anlam farklılığını belirttiği, eşsesli Gagavuz Türkçesi kelimelerin Romen rakamlarıyla ayrılan farklı madde başlarında açıklandığı, anlam farklılığına uğramış birleşik kelimelerin ilgili oldukları madde başlarında anlamlarının ayrıca açıklandığı belirtilmektedir.

Bu özellikleriyle bu kısa sözlük, Gagavuz Türkçesinin öğrenilmesine ve yeni büyük çaplı bir çalışmanın yapılacağı zamana kadar günlük ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak hazırlanmıştır.

7. N.İ. Baboglu - İ.İ. Baboglu, *Gagauzça - Rusça Hem Rusça - Gagauzça Şkola Sözlüğü*, Kişinev 1993. 237 s.

İki dilli ve iki bölümlü olarak hazırlanan bu okul sözlüğü, "Hazırlayanlardan" başlığı altında şöyle tanıtılmaktadır: 14 binin üstünde Gagavuzca ve Rusça kelimeye yer verilerek öğrenciler, öğretmenler ve araştırmacılar için hazırlanan bu sözlükte; günlük konuşma dilinde yer alan kelimelerle daha seyrek kullanılan terimlere ve Gagavuz Türkçesine girmeye başlayan kelimelere yer verilmiştir.

Bu sözlükte; *adaylık, akar yakıt, alfabe, ana yurt, baamsız, bakan, bakanlık, belirti, cümhurbaşkanı, cümhuriyet, damutık, denizaltı gemisi, ders, devrim, düzey, evren, eğitim, egitimbilim, eğitmen, ecza, eczane, efsane, ekip, elbise, gizem, göçmen, gündem, idare, idarehane, iddianame, intihap* (seçme anlamına gelen bu sözün karşısına Rusça *plagiat*, yani *intihal*, çalma, aşırma karşılığı yazılmıştır), *meraba (merhaba), mizah, okul, oy, oy atmaa, özgün, önem, önemli, ruh bilimi, virgül, yazar* gibi daha önceki Gagavuz Türkçesi sözlüklerinde bulunmayan pek çok kelimeye yer verilmiştir.

Ayrıca *beendim, çantıları, gittik, ilahım, razgeldim, razı oldum, rica ederim, sepeleer, sunmamaa* gibi çekim eki veya olumsuzluk eki almış kelimeler madde başı olarak alınmıştır.

Çok anlamlı kelimeler ve birleşik kelimeler, her bir anlamları için ayrı ayrı madde başı yapılmıştır.

İki bölümlü ve iki dilli olarak hazırlanan bu sözlük, belirtilen hususlar dışında bazı alfabetik sıra karışıklıklarına ve diğer zaaflarına rağmen Gagavuz Türkçesindeki Rusça kelimeler yerine Türkçe kelimeler teklif etmesi bakımından ileriye yönelik bir ilk adım olmuştur.

8. V. Gutsu - K. Vasilioglu, *Resimni Sözlük*, Kişinev 1996, 111 s.

Rusça ve Gagavuz Türkçesi öğrenen öğrenciler için hazırlanan sözlükte 1300 kelime yer almaktadır. Sözlüğün resimli bölümü öğrenciye kazandırılmak istenen kelime hazinesi (vocabulaire) dikkate alınarak Rusça - Gagavuz Türkçesi olarak düzenlenmiştir. Bu bölümler; *şkola klasta* (okulda sınıfta), *aralıkta* (tennefüste), *bibliotekada* (kütüphanede), *sport alayında* (spor çalışmalarında), *oyuncaklar hem oynunna*, *meyva başçası* (meyvalık) *kır başça*, *daa* (orman), *ev içer* (oda), *aylä ev işleri*, *zanaatlar insanın zaameti*, *kaplar imeklär* (yemekler), *rubalar* (elbiseler) *ayak kapları*, *adam* (insan), *sport hem dinnenmäk*, *hayvan dünnesi*, *yaban hayvannarı*, *kuşlar hem uçannar*, *küü* (köy), *kasaba* (şehir), *ana tarafım* (memleketim), *yılın zamannarı*, *ayların adları* alt başlıklarında düzenlenmiştir.

Sözlüğün ikinci bölümü *Rusça - Gagavuz Türkçesi* bir alfabetik sözlükten, üçüncü bölümü ise *Gagavuz Türkçesi - Rusça* bir alfabetik sözlükten meydana gelmektedir. Eserin son bölümünde Rusçanın ve Gagavuz Türkçesinin bazı gramer özelliklerine yer veren iki ayrı kısım yer almaktadır.

9. Nicolae Baboglu - İgnat Baboglu, *Gagauzça - Romunca Romunca - Gagauzça Sözlük*, Chişinău 1998, 183 s.

Sözlük, Moldova Başbakanlığı ve Parlamentosu'nun Romen ve Gagavuz alfabesi konusunda aldığı kararlara uygun olarak düzenlenmiştir. Eserin baş kısmında bu konudaki karar metinlerine yer verilmektedir. 13.5.1993 yılında Moldova Parlamentosunun 1421-XII numaralı kararı ile düzenlenen Gagavuz Türkçesi alfabesi ve eskiden kullanılan kiril alfabesinin listeleri verildikten sonra biri Gagavuz Türkçesi - Romence (s. 9 - 82), öbürü Romence - Gagavuz Türkçesi (s. 83 - 183) olarak düzenlenmiş iki ayrı sözlük bölümü yer almaktadır. İki bölümün baş kısmında da birer kısaltmalar listesi bulunmaktadır. Kelimelerin türü belirtilmiş, çok anlamlı kelimelerin her bir anlamı numarayla tek tek verilmiştir.

10. Moldova Bilimler Akademisi Gagavuz Dili Bölümünün Lüba Çimpoş, Petr Çebotar gibi araştırmacıları vasıtasıyla yayına hazır hâle getirdiği *Gagavuz Türkçesi - Rusça - Moldovanca Sözlük*, 1973 yılında aynı adla yayımlanan sözlüğün daha geliştirilmiş bir yeni yayını olacaktır. Ancak bu eser henüz ortaya çıkmadığı için üzerinde söz söylemeyi erken buluyoruz.

Belirleyebildiğimiz yayımlanmış ve yayımlanmak üzere olan Gagavuz Türkçesi sözlükleri bunlardır. Bunların dışında TİKA'nın, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü Projesi çerçevesinde Gagavuz Türkçesinin de dahil edildiği genel bir karşılaştırmalı Türkçe sözlük hazırlığı içinde olduğunu bildirmek faydalı olacaktır. Bu sözlüğün, A maddesi bugün aramızda bulunmayan Gavril Gaydarcı tarafından hazırlanmıştır. Şu an bu sözlüğün H maddesine kadar geldiğini söyleyebiliriz.

Gagavuz Türklerinin önemli bir kısmı bugün Gagavuz Yeri'nde özerk bir yönetime kavuşmuştur. Eldeki yazılı belgelerin ve çalışmaların büyük bir kısmı da Moldova'da yaşayan Gagavuz Türklerine aittir. Ancak Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Kafkaslar gibi ülke ve bölgelerde yaşayan Gagavuz Türkleri üzerinde ya hiç çalışma yapılmamış veya eldeki az sayıda çalışma eskimeye yüz tutmuştur. Hâlbuki söz konusu Gagavuz toplulukları sahip oldukları Gagavuz kimlik özelliklerinden ve kültürel değerlerinden giderek uzaklaşmaktadır. Bu sebeple gelecekte hazırlanacak bir Gagavuz Türkçesi sözlüğü mutlaka, bütün Gagavuz varlığının söz zenginliğini içine alan ve ağız farklılıklarını kısa bir fonetik değerlendirmeye ortaya koyan çok daha geniş bir sözlük olmalıdır.

B) Gagavuz Türkçesinin en önemli problemlerinden biri henüz standart bir imlânın bulunmaması sebebiyle kelimelerin çok farklı şekillerde yazılmasıdır. Söz gelişi, *baare / baari, barez / bariz, cep / cöp, cuvap / cuap, çarmaa / çurmaa, diimää / diymää, diil / diyl, eeri / eyri / iiri* imlâlarına aynı metinde yan yana rastlamak mümkündür. Sözlüklerde bunların hangisinin aslî şekil olarak belirleneceği ve edebî metinlerde hangi imlânın tercih edileceği ciddi bir soru olarak cevap beklemektedir. Bu farklı şekillerin kullanılışı ile ilgili karışıklıklar sadece ağız derlemelerine dayalı halk edebiyatı metinleriyle sınırlı kalmamakta, çağdaş yazar ve şairlerin eserlerinde de görülmektedir.

1957 yılında kiril esaslı ilk Gagavuz alfabesinin ortaya çıkmasının ardından

1958 yılından itibaren Gagavuz Türkçesinin imlâsıyla ilgili ilk kılavuzlar da yayımlanmaya başlamış, ancak bu çalışmalar pek de fazla dikkate alınmamıştır.

Gagavuz Yeri'nin özerklik kazanmasının ve Lâtin alfabesine geçişin ardından, Gagavuz Türkçesini yeniden bir yazı ve kültür dili hâline getirme çabası içine giren Gagavuz aydınları ve yönetim birimleri, bunun öncelikle bir ortak imlâ belirlemekten geçtiğini görmüşler ve kısa sürede birbiri ardına yeni imlâ (orfografya) kılavuzları hazırlama yoluna gitmişlerdir. Bu eserleri tarih sırasıyla veriyoruz:

1. L.A. Pokrovskaya, *Pravila orfografii gagauzkogo yazıka*, (Gagavuz Dilinin İmlâ Kuralları), Kişinev 1958.

1957 yılında kabul edilen kiril esaslı Gagavuz alfabesinin ve Merkez ağzına dayanan yazı dilinin imlâ kurallarını veren ilk imlâ kılavuzudur. Bu kitapta verilen alfabenin c harfinin yazılışı daha sonraki yıllarda yeniden düzenlenmiştir. İmlâ konusunda da bazı kelimelerin yazılışında önemli değişiklikler yaşanmıştır.

2. D.N. Tanasoglu, *Gagauz Dilinin Orfografya Laflu*, Kişinev 1959.

İlk hazırlanan Ana Dili ders kitaplarının yazarı D. Tanasoglu, Gagavuz Türkçesinin ilk ve orta öğrenimde okutulmaya başlanmasının ardından öğrencilere yönelik olarak bu imlâ kılavuzunu da hazırlamıştır.

3. G.A. Gaydarci - E.K. Koltsa - L.A. Pokrovskaya, *Pravila Orfografii i Punktuatsii Gagauzkogo Yazıka (proekt)*, (Gagavuz Dilinin İmlâ ve Noktalama Kuralları, taslak), Komrat 1994, 88. s.

Moldova Bilimler Akademisi Gagavuz Dili Bölümü, Gagavuz Cumhuriyeti Millî İlmî Araştırma Merkezi ve Gagavuz Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı'nın iş birliği ile hazırlanan bu ilk imlâ kılavuzu bir taslak olarak düşünülmüştür.

Eserin giriş kısmından sonra çalışmanın yasal dayanaklarını veren bazı karar metinleri sunulmaktadır. Ardından Türkiye Türkçesi alfabesine dayanan 29 harfli Gagavuz alfabesi verilmektedir. Bu alfabede Türkiye Türkçesinden farklı olarak ğ harfi bulunmamakta, onun yerine ä (açık e) harfi yer almaktadır.

4. A. Stoletnyaya - V. Kotenko - K. Vasilioglu, *Pravila Orfografii i Punktuatsii Gagauzkogo Yazıka*, (Gagavuz Dilinin İmlâ ve Noktalama Kuralları), Akademiya Nauk Respubliki Moldova, Kişinêu 1995, 48. s.

Eserin baş kısmında Moldova Parlamentosu'nun 13 Mayıs 1993 tarih ve 1421-XII numaralı kararı ile kabul edilen Lâtin esaslı Gagavuz alfabesinin karar metni ve harfleri sunulmaktadır. Bu alfabe, aynı dönemde Moldova'nın da kabul ettiği Romanya'da kullanılan Lâtin alfabesine çok yakındır. Ancak eser Rusça olarak hazırlanmıştır.

İmlâ kılavuzunun ilk bölümünde (s. 5-9) harflerin kullanımı örneklerle anlatılmaktadır. Ardından önce ünlülerin, sonra da ünsüzlerin tâbi olduğu kurallar, eklerin yazılışı ve kullanılışı (s. 10-21), birleşik kelimelerin yazılışı (s. 21-26), vurgu (s. 27-28), fiiller ve kullanılışları (s. 29-35) edatlar ve kullanılışları (s. 35-37), adlar ve kullanılışları (s. 37-44), noktalama (s. 45-48) konularında bilgi verilmektedir. Bu imlâ kılavuzunun çok fazla bir kullanılma imkânı bulamadığını belirtmek isteriz.

5. L.A. Pokrovskaya, *Gagauz Dilinin Orfografik Laflu*, Komrat Devlet Üniversitesi, Kişinev 1997, 76 s.

L.A. Pokrovskaya'nın yönetiminde geniş bir kurulun hazırladığı bu imlâ sözlüğünde ilk olarak 26 Ocak 1996'da son şekli verilen ve hâlen yürürlükte bulunan Lâtin esaslı Gagavuz alfabesi sunulmaktadır. Ardından alfabetik olarak Gagavuz Türkçesinde kullanılan kelimelerin yazılışı (s.6-75) verilmektedir.

C) Gagavuz Türkçesi kadar Gagavuz kültürünün değişik yönleri de pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bunlar arasında özellikle Gagavuz yer ve kişi adları üzerinde yapılan çalışmalar dikkati çekmektedir. Son yıllarda bunlara bir de hukuk terimleri sözlüğü eklenmiştir. Bu tür çalışmaları da yayın tarihi sırasına göre sunuyoruz.

1. İ.V. Dron - S.S. Kuroglu, *Sovremennaya Gagauzkaya Toponomiya i Antroponimiya*, (Çağdaş Gagavuz Yer ve Kişi Adları), Kişinev 1989, 216 s.

Eser, iki ana bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde Moldova Gagavuzlarının yer adları (s. 14-98), ikinci bölümde Gagavuz soy adları ve kişi adları (s. 99-202) işlenmektedir. Ele alınan adlar alfabetik olarak verilmekte ve gerekli görülen yerlerde açıklama ve karşılaştırmalara da baş vurulmaktadır.

2. Türker Acaroğlu, "Gagavuzcada Takma Adlar - Soyadları - Yer Adları", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ayır basım, Ankara 1992, 21 s.

Gagavuz Türkleri hakkında Türkiye’de yapılan çalışmaların öncülerinden olan Türker Acaroğlu, bu çalışmasının baş kısmında Gagavuz adı, dili, lâkap ve soyadları, yer adları ve yakın tarihleri hakkında kısa bilgiler (s.1-9) verdikten sonra alfabetik olarak sırasıyla Gagavuzların lâkaplarını, soy adlarını ve yer adlarını sıralamaktadır(s.10-21).

3. A.P. Baurçulı - L.K. Baurçulı, *Rusça -Gagauzça Yuridik Terminlerin Lafı*, Komrat 2000, 126 s.

Gagavuz Yeri’nin özerkliğine kavuşmasının ardından Gagavuz Türkçesinin bir kültür dili olma mücadelesi hız kazanmaya başlamıştır. Bu eser, daha önce Rusça olarak kullanılan hukuk terimlerini Gagavuz Türkçesiyle karşılama konusunda atılmış önemli bir adımdır. Alfabetik olarak hazırlanan hukuk terimleri sözlüğünde 1200’den fazla Rusça hukuk terimine Gagavuz Türkçesiyle karşılık vermeye çalışılmıştır. *Baamsızlık, bakannık, başbakan, bildiri, dolaylı vergi, kuruluş, olay, olgu, özensizlik, tanıtılar, taşıt, uçak meydanı* gibi bazı terimlerin Türkiye Türkçesinden alınmış olduğu dikkati çekmektedir.

4. İon Dron, *Gagauzkie geografiçeskie nazvaniya*, (Gagavuz Yer Adları), Kişinev 1992.

Gagavuz yer ve kişi adları hakkında yaptığı çalışmalarla tanınan İ. Dron’un sadece Moldova’daki Gagavuz yer adları üzerinde yaptığı alfabetik bir yer adları sözlüğüdür.

5. İon Dron, *Gagauz Geografiya Terminlerinin Lafı*, Chişinău, 2001, 244s.

İ. Dron’un bir önceki madde başında ele alınan eserinin daha gelişmiş bir yayımı olan bu eserin baş kısmında Romence bir giriş (s.4-6) ve Rusça bir değerlendirme yazısı (s.7-17) bulunmaktadır.

Eserin sözlük bölümü alfabetik olarak düzenlenmiştir. Bu bölümde yer adları ve coğrafi terimler Gagavuz Türkçesiyle verilmekte, Rusça olarak açıklanmaktadır. Yer adlarının açıklanmasında hem adın coğrafi yer olarak tespiti yapmakta hem de kelime olarak etimolojisine ve morfolojik çözümlere yer verilmektedir.

Bugün yeniden bir varlık mücadelesi ile karşı karşıya kalan Gagavuz Türkçesi, ele aldığımız bu eserler yoluyla mevcut söz zenginliğini ortaya koymaya ve

korumaya çalışmaktadır. Yapılacak yeni çalışmalar, pek çok yeni kelimenin ve terimin ortaya çıkmasına, bir yazı ve kültür dili olarak Gagavuz Türkçesinin kendini geliştirmesine katkıda bulunacaktır. Daha önemlisi ortak Türk kültürünün zenginliğinin ortaya konması ve ortak Türk iletişim dilinin oluşup gelişmesi öncelikle tek tek Türk yazı dillerinin ve ağızlarının söz varlığının tespit edilmesiyle mümkündür.